

3. Dr. Jaromir J. Hanel.

NAPISAO ČLAN DOPISNIK DR. IVAN STROHAL.

Jaromir J. Hanel rodio se 9. travnja 1847. u Třebiču u Moravskoj, gdje mu je otac Miroslav bio liječnik.

Već kao mladi pravnik dao se Jaromir na ozbiljno proučavanje povijesti prava slavenskoga, a osobito češkoga; već god. 1869., kada su mu bile jedva 22 godine, izišla je u češkom pravničkom časopisu „Právniku“ rasprava „O poručenství starého práva českého se zřetelem k právu moravskému“. Od to doba pa sve do godine 1875. bio je on trajni suradnik časopisa „Právniku“. God. 1870. izašla je u tom časopisu njegova rasprava „O létech práva staročeského“; god. 1872. „Nejhlavnější zásady dědičného práva polského“ i „Věno v právu slovanském“; god. 1873. „Obecná poruka v právu slovanském“; god. 1875. „O vývinu dědickeho práva v Rusku do roku 1649.“; još prije toga g. 1873. i 1874. veća rasprava „O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě“. U isto vrijeme izašli su u „Právniku“ mnogi Hanelovi referati o različnim djelima i publikacijama staroga slavenskoga a napose češkoga prava. U drugom polugodištu 1872., zatim god. 1873. i u prvom polugodištu 1874. bio je Hanel pače uz dr. Jur. Pražáka urednikom časopisa „Právnik a“.

God. 1874. (24. travnja) habilitirao se Jaromir Hanel u praškom sveučilištu za docenta češke pravne povijesti. Skoro zatim bude pozvan, da na novo osnovanom sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu zauzme mjesto pro-

fesora opće pravne povijesti. On se pozivu odazvao i dobrza naučio hrvatski jezik, koji je već prije toga upoznao proučavajući slavenske pravne spomenika. — Dne 24. srpnja 1874. bio je već imenovan odmah javnim redovnim profesorom opće pravne povijesti u juridičkom fakultetu hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu. Već u listopadu školske godine 1874./5. počeo je predavati hrvatskim jezikom jedan kolegij opće pravne povijesti sa 6 sati i jedan kolegij feudalnoga prava s 2 sata na tjedan, dok bi bio u praškom sveučilištu imao predavati jedan češki kolegij „historia práva v Čechách a na Moravě“ s 3 sata i jedan njemački kolegij „Geschichte des Stadt- und Dorfrechts in Böhmen und Mähren“ s 2 sata na tjedan. Osim opće pravne povijesti, i to po 6 sati na tjedan prvi i drugi semestar, predavao je Hanel u zagrebačkom sveučilištu svake godine u 2. semestru enciklopediju i metodologiju prava po 3 sata na tjedan; dalje predavao je zimskoga semestra naukovne godine 1875./6. „povijest recepcije prava kanoničkoga, rimskoga i njemačkoga“ po 3 sata na tjedan; ljetnoga semestra god. 1875./6. „načela slavenskoga prava nasljednoga“ po 1 sat na tjedan; zimskoga semestra god. 1877./8. „statut poljički“ po 1 sat na tjedan; zimskoga semestra god. 1878./9. „povijest prava slavenskoga, dio I. Uvod; sadanje stanje nauke, zadaće i sredstva slavenske pravne povijesti“, po 2 sata na tjedan; zimskoga semestra god. 1879./80. „slavenska pravna povijest, II. dio: prijegled ruske pravne povijesti do god. 1649.“ po 2 sata na tjedan; zimskoga semestra god. 1880./1. „povijest recepcije prava kanoničkoga i rimskoga u srednjoj Evropi“ po 3 sata na tjedan; napokon ljetnoga semestra god. 1880./81. „tumač vinodolskoga zakona iz god. 1288.“ sa 1 satom na tjedan.

Skoro poslije dolaska u Zagreb bude već u glavnoj skupštini od 23. studenoga 1874. Hanel izabran pravim članom Jugoslavenske akademije u Zagrebu, i odmah postade članom odbora za izdavanje pravno-historičkih spomenika. U sjednici toga odbora od 29. prosinca 1874. bude mu povjerena časna zadaća, da sastavi „nacrt, po kojem bi se moglo postupati kod izdavanja ovih spomenika“. Odazvavši se tome pozivu, sastavio je „prijedlog o izdavanju juridičko-historičkih spomenika“; taj je prijedlog razred historičko-filologički u svojoj sjednici od 19. svibnja 1875. usvojio, a otisnut bude u 32. knjizi „Rada Jugoslavenske akademije“ na str. 217. do 220. Prema tom prijedlogu i odluci historičko-filologičkoga razreda počelo se izdavanje tih pravno-povjesnih spomenika pod natpisom „*Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*“; počeo je sam Hanel. God. 1877. izašla su već kao I. sveska te zbirke „*Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae*“ sa XV. + 306 strana, a god. 1878. kao 2. sveska „*Statuta et leges civitatis Spalati*“ sa XVIII + 336 strana. Poslije Hanelova odlaska iz Zagreba nastavio je izdavanje tih pravno-povjesnih spomenika Š. Ljubić, koji je i izdao kao 3. svesku te zbirke statute budvanski, skradinski i hvarski.

Odmah god. 1875. otvorila je Jugoslavenska akademija u svome „Radu“ Hanelu osobiti odsjek pod natpisom „Kritički pogled na djela o slavenskom pravu“; tu je Hanel već g. 1875. ocijenio: „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena... od V. Bogišića“ (u „Radu“, knj. 32., str. 176.—197.) i „1. Матеріялы для Славянской исторіи и древности. Сказанія оъ Оттонѣ Бамбергскомъ въ отношеніи Славянской исторіи и древности. Исслѣдованіе А. Котляревскаго. Прага 1874. 2. Славянскія древности.

Древности юридическаго быта балтійскихъ Славянъ. А. Котляревскаго. Прага 1874.“ (у „Radu“, knj. 33., str. 208.—227.)

У „Radu Jugoslavenske akademije“ izišao je dalje god. 1876. i 1878. njegov „Oert literarne povjesti prava českoga“ (knj. 36., str. 1.—34.; knj. 43., str. 92.—106.); dalje god. 1876.: „Franjo Palacký. Nekrolog“ (knj. 37., str. 138.—185.) i konačno god. 1880. „Pravni život u obćini spljetskoj“ (knj. 54., str. 178.—212.); na žalost ova posljednja rasprava, za nas svakako najzanimljivija, ostala je nadovršena, jer je Hanel skoro zatim za uvijek ostavio Zagreb. Koliko je ipak ta rasprava, makar i nedovršena, izazvala zanimanje i odobravanje, vidi se odatle, što je odmah prevedena na talijanski u „Bullettino di archeologia e storia dalmata“, god. IV. (1881.), str. 31. i d.

У „Mjesečniku pravničkoga društva u Zagrebu“ pretiskan je njegov prijedlog o izdavanju pravno-povjesnih spomenika u južnih Slavena (god. I., 1875., str. 108. i d.); tako isto pretiskana je i njegova ocjena Bogišićeva „Zbornika“ (god. I., 1875., str. 138. i d.). „Mjesečnik“ je nadalje opsežno izvijestio o njegovoj ocjeni rada A. Kotljarevskoga (god. II., 1876., str. 139. i d.); o „Oertu literarne povijesti prava četkoga“ (god. II., 1876., str. 141. i d.); o izdanju korčulanskoga i spljetskoga statuta (god. IV., 1878., str. 494. i d.) i t. d. — Sam pok. Hanel donio je u prvom godištu „Mjesečnika“ kratki referat o „Soukromné obchodní právo rakouské, sepsal dr. Antonin Randa“ (str. 272). — Na svršetku god. 1876. (29. prosinca) bude Hanel izabran u odbor pravničkoga društva, pa je odmah zatim postao uz prof. dr. Blaža Lorkovića urednikom „Mjesečnika“, a to je ostao sve do god. 1880. Kroz to vri-

jeme napisao je u „Mjesečnik“ nekoliko referata: tako god. 1877.: „Die Haus-Kommunionen: eine Denkschrift von Mate Ivić; Semlin 1874.“ (str. 250. i d.); god. 1879. „Dr. Em. Ott: Beiträge zur Receptions-geschichte des röm.-kan. Processes in den böhmischen Ländern“; god. 1880.: „Dr. H. Jirečka Svod zákonů slovanských“. God. 1879. donosi s obzirom na svoju polemiku s Bogišićem izvatke iz Leontovićeve ocjene Bogišićeva „Zbornika“, pa u dodatku razlaže, zašto se ne će više osvrnuti na Bogišićeve primjedbe na njegovu ocjenu (str. 41. i d.).

Dok je još Hanel bio u Zagrebu, radilo se o tome, da se u praškom sveučilištu osnuje mjesto za austrijsku pravnu povijest. Hanel je o tome pitanju napisao u „Právník“ raspravu „O pojmu i objemu historie práva rakouského“ (god. 1880.), a preveo ju je i njemački pod natpisom „Über Begriff, Aufgabe und Darstellung der oesterreichischen Rechtsgeschichte“ i dao je otisnuti u XX. godištu Grünhutova „Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart“. S obzirom na tu raspravu bude Hanel imanovan 21. ožujka 1881. profesorom austrijske pravne povijesti u sveučilištu u Pragu, i tu je, ostavivši ljeti god. 1881. Zagreb, odmah naukovne god. 1881./2. počeo predavati. Druge godine zatim (t. j. 1882./3.) odijelilo se češko sveučilište u Pragu od njemačkoga, pa je Hanel ostao u češkom sveučilištu profesorom njemačkoga prava i državne i pravne povijesti austrijske; osim toga predavao je i u Pragu, kao prije toga u Zagrebu, enciklopediju i metodologiju prava.

God. 1886 izišao je prvi, god. 1887. drugi, a god. 1890. treći svešćić njegova djela „Říšské i právní dějiny německé“. Na žalost, to je djelo ostalo ne-

dovršeno; izašla su samo prva tri sveščića (svaki sa 96 strana), a obuhvataju samo najstariju (franačku) periodu, a i tu ne potpuno. God. 1897. izašlo je drugo izdanje te njemačke pravne povijesti pod natpisom „Děje práva německého se zvláštнім zrětelem k zemím rakouským“ (ali opet samo 288 strana). S obzirom na njegova predavanja o enciklopediji i metodologiji pravnoj izašlo je god. 1909. njegovo posljednje i najveće djelo „Všeobecná právo- i státověda“ (na 440 strana).

God. 1901. pripadao je i Hanel uz ostale profesore juridičkoga fakulteta u českom sveučilištu u Pragu osnivačima časopisa „Sborník věd právních a státních“, pa je već prve godine (1901.) napisao u taj časopis raspravicu „O methodice dějin práva německého“ (str. 63). U „Pocti podanoj českou fakultetou pravnickou panu dr. Ant. rytíři Randovi k sedmdesátým narozeninám“ napisao je raspravu „K otázce recepci práva německého v českém právu zemském“. Osim toga napisao je u tome „Sborníku“ mnogo referata o djelima iz povijesti slavenskoga i njemačkoga prava. Nas napose zanimaju referati: „Kadlec dr. Karel: Verböczyovo Tripartitum a soukromné právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené“ (III., str. 30 i d.) i „Dr. Karel Kadlec: Agrární právo v Bosně i Hercegovině“ (III., str. 510. i d.). — Hanel pisao je referate o djelima iz slavenske pravne povijesti i u njemačke časopise; tako nalazimo u „Kritische Vierteljahrsschrift“, god. 1902. ocjenu Preuxova prijevoda vinskoga statuta (str. 1. i d.).

Prigodom svoje instalacije za rektora god. 1896. (29. listopada) izrekao je govor „Rozvoj práva i osvěty

narodni“; govor otisnut je i u „Právniku“ (god. 1897., str. 189. i d.).

Hanel napisao je i više članaka u Ottov „Slovník naučný“, napose kod „Morava“ napisao je odsjek „dějiny právní“ (sv. XVII., str. 696. i d.). Tako je isto napisao više članaka u „Oesterreichisches Staatswörterbuch“ (1. izdanje), napose članak „Adel“ (I., str. 125. i d.) i „Bürgerstand und Bauernstand“ (I., str. 223. i d.). — Nije tome dugo, što su ga urednici zbornika „Grundriss des oesterreichischen Rechts“ Finger, Frankl i Ullmann pozvali, da napiše nacrt pravne povijesti austrijske; on je izjavio, da će taj nacrt napisati; na žalost zatekla ga je smrt, a ne zna se, da li je naumljeni nacrt dovršio. Umro je 20. listopada 1910. u Znojmu.

Spomenut nam još valja, da je Hanel sveučilišnim profesorom svoje dužnosti uvijek vrlo savjesno vršio i da je predavao gotovo redovno preko propisanoga broja sati; bio je član svih ispitnih povjerenstva i u Zagrebu i u Pragu; bio je dekan juridičkoga fakulteta jedan put u Zagrebu i dvaput u Pragu; u Pragu bio je školske god. 1896./7. i rektorom sveučilišta. Odlikovan je konturskim krstom reda Franje Josipa I. i naslovom dvorskoga savjetnika. —

Njegov životopis stoji u svim znatnijim, osobito slavenskim enciklopedijskim riječnicima, a povodom njegove smrti izašao je njegov nekrolog u različnim časopisima, među ostalima i u „Mjesečniku pravničkoga društva u Zagrebu“ od pisca ovih redaka (1911., str. 1. i d.). —

*

Doba njegova znanstvenoga rada mogli bismo podijeliti na tri glavne periode: prvu do njegova polaska u Zagreb, drugu do povratka u Prag, a treću do smrti.

Prva je doduše najkraća, ali najsjajnija; druga je duža, ali nije više toliko sjajna, u njoj pobire lovorike u prvom redu za rad obavljen u prvoj periodi; treća je perioda najduža, ali bez sjaja i bez osobite slave.

Doista, kad pogledamo tijek znanstvenoga rada ovoga zaslužnoga učenjaka, moramo se začuditi, kako da je on, koji je svojim radom u mladenačko još doba (od 22.—27. godine) pokazao toliko znanstvene priprave, toliko pronicava duha, toliko volje za rad i toliko marljivosti, kako da je taj učenjak, koji je sa svojim prvim radnjama pobudio najveće nade, — najednom i to tako rano sa jedva tridesetak godina u svom radu gotovo posve sustao. U trećoj periodi vidimo naime od njega osim mnogobrojnih referata i nekoliko više prigodnih članaka samo publikacije onoga, što je sebi već davno prije toga priredio za svoja sveučilišna predavanja. Poredimo li s tim radnjama iz treće periode njegove rasprave o nasljednom pravu u Poljaka, o nasljednom pravu u Rusa, o „obecnj poruci“ u Slavena, o vjenu itd., izenađuje nas neka klonulost, neka dosada, koja provijava radnjama treće periode, dok su radnje iz prve periode pune života, pune žara i težnje za spoznajom.

Ali rasprave iz prve periode Hanelova znanstvenog rada razjašnjaju nam i to, zašto je taj tako pripravn i sposobni učenjak na svome putu sustao. Ishodište njegovim ponajboljim raspravama bio je — zelenogorski rukopis. Na temelju zelenogorskoga rukopisa stvorio si je Hanel sliku o razlici između germanskoga (njemačkoga) i slavenske, a prava. U Germana vlada individualizam s individualnom vlasnosti, s nasljednim pravom, s neograničenom vlasti oca obitelji i despotizmom vladara; u Slavena vlada kolektivizam sa zadrugom, s „obecnom porukom“, s izabranim kuće gospodarem

i vladarom itd. Istina je, veći dio Slavena napustio je, i to brzo poslije kraljice Libuše, svoje (po Hanelovu nazoru) slavensko pravo i poprimio (po Hanelovu nazoru) germansko pravo. Ali to po njegovu nazoru nije bilo nužno; nije to donio prirodni razvitak, kako to drže njemački pravnici, a i sam Hermenegild Jireček, nego je to donio utjecaj njemačkoga prava („vliv německého práva“). Uopće nije bilo ni nužno, slavensko pravo nadomjestiti njemačkim — ta evo južni Slaveni pridržali su svoje slavensko pravo, svoju zadrugu s biranim kuće gospodarom, pa ipak nijesu to divljaci, nijesu to nomadi, kako se Hanel na svoje oči uvjerio, živeći sedam godina među njima. Jednom prigodom veli Hanel: „Budi naime što je pleme Hrvatah kao pleme ‚boriocah‘ prikazivalo sve crte slavenskoga karaktera oštrije i izrazitije, nego li ostala plemena slavenska, te je bilo žilavije u čuvanju slavenskih svojih osebnosti, budi što su geografički odnošaji, u koje stupiše Hrvati u novih svojih postojbinah, više prianjali sačuvanju prvobitnoga slavenskoga karaktera u svih odnošajih života, ne može se zanekati faktum, da odsievaju spomenici, koji nas uče poznavat pravnu prošlost hrvatsku, sbilja čistu sliku stare slavenske pravde, te ju nisu mogli potamniti raznoliki uplivi, kojih djelovanje je započelo odmah iza dolazka Hrvata u sadašnju njihovu domovinu“ („Mjesečnik“, god. 1879., str. 530.). Hanel se potpuno slaže s Ratiborom u Libušinu sudu, kad ovaj veli:

„Nechvalno nám v Němciech iskati pravdu;
u nás pravda pó zákonu svatu,
juže prinesechu otei naši

Poradi toga žali on, što zakonodavni faktori u Hrvatskoj popuštaju na polju zadrružnoga prava tuđinskom pravu; oni bi se imali držati načela, da se u zakonima

imade sačuvati narodni karakter („Mjesečnik“, g. 1877., str. 250.).

Argumente dakako za svoje nazore o osobitom slavenskom pravu u starih Slavena nalazi Hanel samo u najnovijim zakonima, koji se tiču zadržnoga prava u južnih Slavena; u različnim opisima i pričama o tom zadržnom pravu, koje također potječu iz novijega doba; i u — zelenogorskom rukopisu. Svi drugi spomenici slavenske pravne povijesti dokazom su, da je u starih Slavena, kao i u drugih primitivnih naroda, vladao potpuni individualizam, koji se tako jasno izražavao u ropstvu, u individualnoj vlasnosti, u nasljednom pravu, itd. To doduše uviđa i sam Hanel, ali drži, da je to plod tuđinskoga utjecaja: i u ugovoru velikoga kneza Olega s Greima, i u ugovoru velikoga kneza Igora s Greima i u Ruskoj pravdi i u Visličkim statutima i u viodolskom zakonu i u poljičkom statutu, — svagdje nalazi Hanel tuđinske utjecaje. Samo zelenogorski rukopis i Temeljni zakoni za nekadanju Vojnu Krajinu prikazuju po njegovu nazoru čisto slavensko pravo; samo tu nema individualne vlasnosti i tuđinskoga nasljednog prava. U češkim pravnim spomenicima već iz najstarijega doba (odmah poslije kraljice Libuše) tuđinsko (njemačko) je pravo po njegovu nazoru gotovo posve istisnulo staro slavensko pravo; napose je u starim gradskim pravima ponajviše naprosto recipirano njemačko pravo, a osobito u mnogim gradovima magdeburško gradsko pravo.

Jedna je tek uredba, koju su Slaveni za uzvrat dali Nijemcima. I to je ona gruba policajna mjera, kojom se služe sve pravno još neuređene države, čineći sudgovornima za pojedine zločine šire krugove i sileći ih tako, da paze, da se takovi zločini ne događaju. Hanel naziva tu uredbu „obecná poruka“ i poziva se na Waitza, da i ovaj drži, da su Nijemci preuzeli tu

uredbu od Slavena. Kome je поближе poznata ta uredba i posljedice njene, ne će se dakako čuditi, što se našao Nijemac Waitz, koji je pokušao narinuti tu uredbu Slavenima; naprotiv se mora čuditi, kako se nije našlo i više Nijemaca, koji su iznijeli teoriju, da su tu uredbu recipirali Nijemci od Slavena, gdje se toliki slavenski učenjaci trude dokazati, kako je ta uredba manifestacija slavenske naravi, kako je ona izraz kolektivizma, koji vlada samo u Slavena itd. Doista pak čitava ta „obecna poruka“ potpuno se slaže s drugim uredbama, koje se javljaju u primitivnih naroda, potpuno se slaže s ropstvom, s vraždom, s neograničenom vlasti oca obitelji nad ženom, djecom i robovima, s despotičkom vlasti vladara, koji svojim podanicima trži i raspolaze kao marvom; zato se i javlja u svih primitivnih naroda.

Ovako je Hanel sebi poglavito na zelenogorskom rukopisu stvorio sliku o starom slavenskom a po tome o čistom slavenskom pravu; o razlikama između slavenskoga i germanskoga prava; o tome, kako je germansko (njemačko) pravo istisnulo u svih Slavena njihovo narodno pravo itd. — I kad je Hanel svršio tu sliku, pronašao se, da taj zelenogorski rukopis, taj temelj čitavoj njegovoj povijesti slavenskoga prava, nije drugo doli prost falzifikat; sakupilo se naime toliko dokaza za neistinitost toga rukopisa, da su i odlučni njegovi prijatelji prešli u protivnički tabor. pa ja konačno osim Hermenegilda Jirečeka malo tko vjerovao još u njegovu istinitost.

Posve je prirodno, da je ta činjenica morala Hanela silno razočarati. Razočarala ga je to više, što ga je zelenogorski rukopis zaveo na to, te je naučao, da su gotovo sve uredbe i u najstarijim spomenicima slavenskoga prava, da je gotovo sve pravo, koje je postojalo i koje postoji u Slavena, recipirano od drugih na-

roda, napose od Nijemaca. Poradi toga pak naučanja nijesu ga više u kasnije doba slavenski učenjaci, a napose češki, cijenili toliko, koliko je on svojim zvanjem, svojim sposobnostima i svojim radom zaslužio.

No i ako je Hanel gotovo čitavo slavensko pravo prikazao kao plod utjecaja tuđinskoga prava i tako od slavenskoga prava učinio poslavenjeno tuđinsko pravo, ipak mu valja priznati, da je to tobože samo poslavenjeno pravo valjano proučio, i da je mnogo iznio, što prije toga učenjacima nije bilo poznato; napose mu valja priznati, da je s bezobzirnim istinoljubljem prava učenjaka otkrio, da u slavenskih naroda nije vladalo ni u vrijeme najstarijih pravnih spomenika onakovo pravo, kakovo opisuje zelenogorski rukopis. On nije htio da stare slavenske pravne spomenike izvlaća, kao da se i u njima javlja pravo zelenogorskoga rukopisa, nego je s istinom otvoreno izašao, a jer mu je tu smetao zelenogorski rukopis, došao je na misao, da se pravo opisano u zelenogorskom rukopisu izgubilo, da je na njegovo mjesto stupilo tuđinsko pravo, na koje se već Hrudoš počeo pozivati na Libušinu sudu, a od prava u zelenogorskom rukopisu da su se sačuvali samo tragovi.

Za hrvatsku pravnu povijest zaslužan je Hanel još napose stoga, što je on prvi počeo izdavati spomenike iz hrvatske pravne prošlosti; on je stvorio i osnovu, po kojoj se i dalje radilo pri izdavanju tih spomenika. Zaslužan je i zato, što je prvi započeo s proučavanjem prava u starim hrvatskim gradovima, koji su uza sve to, što je nad njima vladala Venecija i što su doista u velikoj mjeri bili izvrgnuti talijanskom utjecaju, ipak svaki za sebe razvili osobiti pravni život. Doista šteta, što Hanel u tome pravcu tek započeti posao nije nastavio; naša bi pravna povijest bila danas mnogo jašnija, mnogo poznatija.